

PUSKÁS ATTILA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar
Budapest, Magyarország
puskas.attila@htk.ppke.hu

Ószövetségi teofániák és a hívő istentapasztalat

Sommario: Appoggiandosi sull'analisi fatta da George W. Savran riguardo alla struttura e tipologia delle teofanie trovate nell'Antico Testamento l'articolo cerca di identificare gli elementi essenziali dell'esperienza biblica su Dio che costituiscono nel loro insieme una certa criteriologia valida e modello spirituale per l'esperienza di fede e anticipano in certo senso il mistero dell'incarnazione di Cristo.

Parole di chiave: teofania, esperienza di Dio, esperienza di fede, visibilità ed invisibilità di Dio, tradizione, incarnazione.

Jörg Jeremias klasszikusnak számító monográfiájában – irodalom-, forma- és hagyománytörténeti szempontok alapján – az ószövetségi teofániáknak két fő csoportját különbözteti meg.¹ Eszerint szorosabb értelemben akkor beszélhetünk teofániáról (ún. részleges epifánia), amikor Isten megjelenése csak jövetelének (természeti) kísérőjelenségein – vihar, tűz, zivatar, mennydörgés, földrengés – felismerhető. Ebben az esetben hiányzik Isten antropomorf jellegű leírása, és nem hangzik el Isten beszéde sem. Ítéletre vagy megmentésre érkezik, nem beszél, hanem cselekszik. Megjelenésének észlelője nem egy-egy kiválasztott ember, hanem Izrael népe, a népek, illetve Izrael ellenségei. Et-

¹ Jörg Jeremias, *Theophanie. Die Geschichte einer alttestamentlichen Gattung, in Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament*, Bd. 10, Neukirchen-Vluy 1965, 119–135.

től a típustól Jörg Jeremias megkülönbözteti a tágabb értelemben vett teofániát, melyről abban az esetben beszélhetünk, amikor Isten úgy nyilvánítja ki jelenlétét és akaratát, hogy valamilyen emberi tulajdonságokra emlékeztető alakban, képben láthatóvá teszi önmagát – dicsőségét, arcát, küldöttét – az általa kiválasztott embernek és szól hozzá. A kiválasztott láthatja őt és hallhatja beszédét. Ez történhet álomban (1Sám 3,10) vagy látomásban (Iz 6, pátriárkai történetek). Küldetésadás, áldás vagy valamilyen kegyelmi aktus kapcsolódik hozzá. A teofánia ezen típusa, különösen a JHWH arcának látásáról szóló szövegek a kultuszhoz és a kultusz szent helyéhez is kapcsolódnak. Jörg Jeremias ezt a teofániatípust „teljes epifániának” is nevezi, szemben a fentebb bemutatott „részleges epifániával”, hogy ezzel is jelezze, ebben az esetben Isten teljesebb megnyilvánulásáról van szó.² A részleges és a teljes epifániák kategóriája helyett G. W. Savran az ószövetségi teofániákat a következő két nagy csoportba sorolja: himnikus-költői-hitvallásszerű teofánia-szövegek és teofánia-elbeszélések.³ Ez utóbbi esetben olyan szövegekről van szó, melyekben Isten megnyilvánulásának mind vizuális, mind verbális eleme jelen van, és felismerhető az Istennel való találkozás leírásában az elbeszélő szerkezet: időbeli kibontakozás, különböző nézőpontok ütköztetése, a szereplők interakciójának bemutatása.⁴ A teofánia-elbeszélések összevetése lehetővé teszi a visszatérő, konstans mozzanatok beazonosítását – az ún. tipikus jelenet meghatározását –, de ugyanakkor az egyes teofánia-elbeszélések sajátos, egyedi dinamikájának a megállapítását is. E megközelítés további előnye, hogy képes felmutatni a formatörténeti módszer

² Uo., 119–135.

³ George W. Savran, *Theophany as Type Scene, in Prooftexts*, vol. 23., n. 2. 2003, 119–149.

⁴ Uo., 120.

szerint különböző műfajokba sorolt és más-más hagyománytörténeti összefüggésekbe állított elbeszélések közötti összefüggéseket, s így a rendszerező teológia számára is jól hasznosítható. Gondolatmenetünk első lépésében Savran megfontolásait követve rekonstruáljuk az ószövetségi teofánia-elbeszélések lényegi elemeit. Majd ennek segítségével második lépésben röviden vázoljuk a bibliai istentapasztalat sajátos jegyeit, melyek minden hívő tapasztalat számára jelentőséggel bírnak és mintegy kritériumként szolgálnak.

Az ószövetségi teofánia-elbeszélések szerkezete

A bibliai teofánia-elbeszélések visszatérő fő elemei, melyek kirajzolják a tipikus jelenet körvonalait, a következők: a jelenet exponálása, Isten/JHWH megjelenése és beszéde, az ember válasza az Isten jelenlétére, az istentapasztalat külső kifejeződése.⁵ A teofánia-elbeszélések első lényegi elemeként az expozíció arra szolgál, hogy megnevezze és bemutassa az istentapasztalat emberi alanyát, s főként hogy az emberi szereplőt időlegesen elkülönítse a környezetétől, családjától, rokonságától, népétől. Ezzel máris jelzi, hogy személyesen átélt, vagy egyenesen „magányosságban” osztályrészül jutó tapasztalatról van szó. Ez történik Jákob esetében a bételi álom (Ter 28,10) vagy a Jabboknál történt teofánia (Ter 32,25) előtt. Mózes elkülönül Jetró családjától (Kiv 3,1), és a pusztában egyedül találkozik a neki megnyilatkozó JHWH-val. Hasonló elkülönülés és egyedüllét figyelhető meg Sámuel (1Sám 3), Hágár (Ter 16,7; 21), Manoah felesége (Bír 13,2.9) vagy Illés (1Kir 19,5) esetében, ahogy a prófétáknál is (Iz 6; Ez 1).⁶ Az embe-

⁵ Uo., 125köv.

⁶ A sínai teofánia ebből a szempontból kivételes, hisz itt az egész népnek észlelhető teofániáról is olvashatunk, bár ebben az esetben kétséges, hogy a

ri szereplők időlegesen kiszakadnak a hétköznapi világból, amikor a szent Titokkal, Istennel találkoznak, s maga e találkozás is titokzatos esemény. Az exozíció másik célja az istentapasztalat helyszínének a megnevezése, mely vagy szent hely, csak éppen az emberi szereplő nem tud róla (Mózes: Kiv 3; Jákob: Ter 28), de a teofánia után elismerten szent helyé, szentélyalapításnak és kultusznak helyévé lesz (Bétel, Gibeon, Siloah), ahol emlékezetbe lehet idézni a teofánia tapasztalatát. Vagy az is lehetséges, hogy a teofánia helye „profán” helyszín (tereintfa: Bír 6,11), de a teofánia után szent kultushelyé válik (Bír 6,24). Az istentapasztalat tartalma szempontjából mindenképpen jelentősége van a helyszínnek, akár szent hely (Izajás meghíváslátomásában a jeruzsálemi templomra utaló helyszín: Iz 6), akár profán helyszín (Ezekiel látomása a száműzetés földjén: Ez 1).

A teofánia második lényegi mozzanata s egyben középpontja JHWH megjelenése és beszéde. Ez történhet álomban vagy éber állapotú látomásban/látásban, de küldött (malak) révén is (vö. Ábrahámnak: Ter 18; Jákobnak: Ter 32,2–3.25; Bileámnak: Szám 22; Józsuénak: Józs 5,13; Gedeonnak: Bír 6,12; Manoah feleségének: Bír 13). Ha a későbbi tapasztalatokat megalapozó első teofániáról, Istennel való találkozásról van szó, akkor a látás/látvány megelőzi a beszédet (Ter 28; Kiv 3; Iz 6; Ez 1–2). A látvány szerepe a figyelemfelkeltés, és alárendelt a szóbeli üzenetnek. A szóbeli üzenet elhangzása után már nem játszik szerepet (Kiv 3; Ez 1). A látvány egyúttal jelképezi, kifejezi a megjelenő JHWH tulajdonságait, és előrevetítheti a kiválasztott küldetésének sajátosságát. Ha nem első teofániáról van szó, akkor Isten beszéde,

nép mennyiben tanúja, hallgatója Isten Mózeshez intézett beszédének (Kiv 19,16–19). Annyit mindenképpen megállapíthatunk, hogy ebben az esetben magára a népre igaz, hogy elkülönített a többi néptől, s bizonyos fokú pusztai egyedülletben alanya az istentapasztalatnak.

illetve az emberi szereplővel folytatott párbeszéd megelőzi vagy keretezi a vizuális elemet (Mózes: Kiv 19,3-20; Kiv 33; 34; Illés: 1Kir 19,9–1). Minden teofánia-elbeszélésben az isteni üzenetet – küldetésadás, gyermek születésének híre, áldásadás – a szóbeli közlés tartalmazza, de a vizuális elem is utalhat jelképesen az üzenet tartalmára. Konstans eleme az elbeszéléseknek annak sokféle módon történő érzékeltetése, hogy Isten látása, vizuális érzékelhetősége korlátozott, a látás számára adott megjelenésének és megjelenése felfogásának határai vannak. Az istentapasztalat korlátozottságát kifejezheti a látás jelenetét bevezető utalás arra a különbségre, mely a szent Isten és az emberi szereplő között van (Kiv 3,5). Az istenismeret korlátozottságát kifejezheti az a megfogalmazás, hogy az emberi szereplő nem magát Istent vagy nem Isten arcát látja szemtől szemben, hanem Isten küldöttét, az Úr angyalát (malak JHWH: Ter 32,2–3.25; Szám 22; Józs 5,13; Bír 6; 13), az Úr dicsőségét, illetve az elvonuló Istent mintegy hátulról. A tapasztalat határoltságát az is kifejezheti, hogy az isteni megjelenés álomban történik, illetve fokozatosan megy végbe, és annak megértése az emberi szereplő részéről szintén fokozatokon halad keresztül, s csak utólagos felismerés, beazonosítás során válik teljessé. Így az elbeszélés menete Jákob álmáról Bételben (Ter 28,10–22) jól tükrözi ezt a fokozatosságot: először a földet és a mennyet összekötő létrát lát, majd a létrán le-föl járó angyalokat, végül Istent a létra és az angyalok fölött. Álmából felébredve tudatosodik benne teljesen a szent Isten jelenléte, s érti meg teofánia-tapasztalatát, mely egyszerre tartalmazza Isten egészen más mivoltát, s ugyanakkor reális közelségét és kinyilvánulását.⁷

⁷ Uo., 129. Ezekiel meghíváslátomásának elbeszélése is előrehaladó fokozatosságot sugall a látásban (Ez 1).

A teofánia-elbeszélések harmadik lényegi jegye az emberi reakciók bemutatása Isten megjelenésére. Isten kinyilvánulása összetett hatást vált ki az emberi szereplőben. A hódoló tisztelet, elismerés és alázat magatartását Isten felé, erre utal a leborulás (Kiv 24,1; 34,8; Szám 22,31; Józ 5,14; Bír 13,20; Ez 1,28), a saru levetése (Kiv 3,5) és az engedelmes készség kinyilvánítása (Ter 46,2; Kiv 3,4; 1Sám 3,10). Ugyanakkor az Istennel találkozót elfogja a halálfélelem és a rettenet is a szent Isten közelsége miatt, ezért eltakarja arcát és megáll (Kiv 3,6), de eltölti a hála is a megjelenő Isten kegyelmi aktusáért, hogy a találkozás dacára életben hagyja az embert (Ter 16,13; 32,31; Szám 22,35; Bír 13,22; Iz 6,5). Nem egyszer azonban a rettenethez a csodálkozás és vonzódás érzése is társul a látottak miatt; Mózes közelebb megy az égő csipkebokorhoz (Kiv 3,3), a látomásos álomból felébredő Jákob csodálkozik, hogy Isten jelen van tartózkodása helyén (Ter 28,16), majd mindkét szereplőt félelem és rettenet tölti el, amikor teljes tudatossággal felismerik a szent Isten jelenlétét. Hasonlóképpen Izajás, akit lenyűgöz a királyként trónoló Jahvének és mennyei udvarának látása, majd hirtelen felébred benne a félelem (Iz 6,5). Rudolf Otto kifejezésével élve, a „mysterium tremendum et fascinans” kettős tapasztalatáról számolnak be a teofánia-elbeszélések.

E közvetlen és összetett emberi reakciót Isten megjelenésére sok esetben követi egy újabb magatartáselem az emberi szereplő részéről, nevezetesen a kétség kifejezése. Ez a természetes és másodlagos reakció annak a jele, hogy az istentapasztalatban részesedett ember a megrendültség állapotából kezd visszatérni a normál hétköznapi életvilágba és számot vet saját elégtelenségével, illetve az isteni ígéret (Ábrahám) vagy az Istentől kapott küldetés teljesítésének lehetetlenségével, ha az ember pusztán önmagára tekint és önmagára hagyatkozik (Mózes, Gedeon, Jeremiás, Izajás). Az elbeszélések egy részében azután felbukkan

az a mozzanat, hogy a megjelenő Isten elutasítja az emberi szereplőnek azt a kérését, hogy egy bizonyos módon cselekedjék. Így Mózes kérését, hogy JHWH mutassa meg neki dicsőségét, azaz arcát (Kiv 33,18.20); Illés kérését, hogy büntesse meg a népet (1Kir 19.15–18); Jákob és Manóah kérését, hogy az Úr angyala fedje fel nevét (Ter 32,30; Bír 13,17–18). Ahogy az emberi kétségek és ellenkezések feltárják az ember törekeny és szorongó természetét, úgy az emberi kérés isteni visszautasítása jelzi JHWH isteni természetét, teljes szuverenitását, mely csak egy bizonyos határig lehet az emberi megismerés tárgya.

A teofánia-elbeszélések utolsó, lényegi mozzanata az átélt istentapasztalat külső, nyilvános jelének a felállítása. A Jákob titokzatos álmát elbeszélő történet azzal végződik, hogy Jákob olajat önt a kőre, melyen aludt, emlékkő gyanánt felállítja és fogadalmat tesz, hogy ezen a helyen templomot épít majd az Úrnak (Ter 28,18–22). Az Istennel való találkozás maradandó, külső jele egy kultikus helynek az alapítása Bételben, ahol az eredeti teofánia-esemény által létesített kapcsolat ápolása, a kultusz megvalósulhat. A Sínai-hegyről az Istennel való találkozás eseményéből visszatérő Mózes arca ragyog, mint külső jele annak, hogy láthatta az Úr előtte elvonuló dicsőségét (Kiv 34,29–35). Bőrének ragyogása mintegy visszfénye Isten dicsőségének, s ezért félelmet vált ki Izrael fiaiban. Mózes arcának sugárzása maradandó, külső jel, melyhez a lepel rituális használatának szintén külső és maradandó szokása kapcsolódik: amíg Mózes az Úrral beszél, vagy Izraelnek mondja el az Úr akaratát, leveszi arcáról a leplet, utána azonban ismét befedi arcát. A teofánia-esemény után Gedeon oltárt emel az Úrnak, mely „ma is ott van” (Bír 6,24). Ebben az esetben is arról van szó, hogy a külső, maradandó jel nemcsak egyszerűen emlékeztet az egyszerű istentapasztalatra, hanem kultikus célja van. Arra szolgál, hogy annak az Istennek a tiszteletére s a vele való kapcsolat ápolására

szentelt hely legyen, aki megjelent az ősatyának. A próféták meghíváslátomása alkalmával történő teofánia-elbeszélések esetében maga a prófétai küldetés nyilvános gyakorlása lesz az a külső és maradandó jel, mely a megjelenő Istennel való helyes kapcsolat kialakítására szolgál a címzettek részéről.

Ha a teofánia-elbeszélések dinamikáját a maga egészében nézzük, akkor a következő kép rajzolódik ki előttünk: a) Az emberi szereplő bemutatása a hétköznapi életvilágban; b) elkülönülése, kiszakadása a megszokott életvilágból; c) találkozás Istennel, Isten megtapasztalása: Isten megjelenése/látása és beszéde; d) emberi reakció, belső átformálódás: csodálkozó vonzódás, elborzadó félelem, hódoló engedelmesség; e) kezdődő visszatérés a köznapi életvilágba: emberi kétség, kérés és elutasító isteni válasz; f) teljes visszatérés a köznapi életvilágba: maradandó, külső, nyilvános jel és kultikus hagyomány létesítése.

E konstans elemekkel rendelkező tipikus teofánia-elbeszélés hagyományán belül G. W. Savran három altípust különböztet meg, melyek mindegyike sajátos vonásokat és hangsúlyokat is mutat. 1. Az első, kezdeti és bevezető teofánia típusa, melynek középpontjában az emberi szereplő küldetés-identitásának a meghatározása áll. Ez történhet úgy, hogy a teofánia-elbeszélés és a tágabb kontextus szövege világosan bemutatja az emberi szereplőt a teofánia előtt, alatt és után, s ezzel markánsan érzékelteti az „új identitását” (Kiv 3,1–4,17; Ter 28,10–22; 1Sám 3,1–21; Bír 6,11–24). Ám olyan teofánia-elbeszélésekkel is találkozhatunk e típuson belül – főleg a prófétai meghíváslátomások esetében –, melyekből hiányzik az emberi szereplő tágabb életkontextusának a pontos bemutatása, s így nem egészen világos a teofánia-esemény jelentősége és helye az emberi szereplő életében (Iz 6,1–13; Jer 1,1–21; Ez 1,1–3,15). 2. Egy másik altípusa a teofániáknak az a csoportja, amikor a teofánia nem elindítója és bevezetője az emberi szereplő küldetésidentitásának, nem is

feltétlenül először történik vele, hanem a szereplő egy későbbi életszakaszában, életének vagy küldetésteljesítésének valamely válságos időszakában megy végbe. Ilyen az a teofánia, melyben az Arámból visszatérő és testvére, Ézsau bosszújától tartó Jákobnak a Jabbok gázlójánál része van, s melynek során megkapja az Izrael nevet (Ter 32,23–33). Az aranyborjú-történet után Mózes a krízisbe jutott nép számára Jahve irgalmaért könyörög, ön maga számára az isteni dicsőség megmutatkozását, a megerősítést célzó teofániát kéri (Kiv 33,12–23). Az Izebel haragja elől menekülő, az életét féltő és saját gyengeségével is szembesülő Illés a Hóreb hegyén, a számára nem várt módon találkozik Jahvéval. E teofánia eredménye az lesz, hogy Illést az Úr mintegy felmenti prófétai küldetése alól, s feladatul adja a prófétának, hogy utódjául Elizeust kenje fel (1Kir 19,1–21). 3. Végül a teofániaszövegek külön csoportját alkotják azok a szövegek, melyek arról számolnak be, hogy Isten nem egy-egy embernek, hanem egy egész csoportnak nyilvánítja ki magát. Ez történik például akkor, amikor a Sínai-hegyre az egész népnek észlelhető módon leszáll JHWH (Kiv 19,1–20), vagy a Sínai-hegyre Mózes, Áron, Nadab és Abihu kíséretében felmenő hetven vénnek megjelenik (Kiv 24,1–18). Ezek az elbeszélések meglehetősen összetettek, az előző két teofánia-altípusból egyaránt tartalmaznak elemeket. Ami a történetekben a nép és a hetven vén számára első és kezdeti teofánia-esemény, az Mózes számára egyáltalán nem az. Mózes szerepe a közvetítés, mely magában foglalja a kettős képviselést: JHWH-t a nép felé, a népet JHWH színe előtt. A csoport-teofániák dacára, a szövegek következetesen hangsúlyozzák Mózes egyedülálló helyzetét, különleges közvetlenségét JHWH-hoz, a neki osztályrészül juttatott teofániák páratlanságát.

Ószövetségi teofániák és a hívő istentapasztalat

Az ószövetségi teofániák a bibliai istentapasztalatnak mintegy koncentrátumai. Miután áttekintettük a teofánia-elbeszélések struktúráját, érdemes röviden összegeznünk a bennük körvonalazott istentapasztalat néhány lényegi jellemzőjét, melyek az isteni kinyilatkoztatásra válaszoló mindenkori hívő ember istentapasztalata számára is kritériumokként szolgálhatnak és összességükben mintegy szellemi mintát kínálhatnak.

1. Az isteni kinyilatkoztatás, s benne Isten megtapasztalása nem abszolút kezdőpontja a kinyilatkoztatásban részesülő ember istenismeretének, „a kinyilatkoztatásban részesülő ember már ismeri Istent. Ezt az eleve meglévő tudást azonban módosítja a »kinyilatkoztatás« eseménye”.⁸ A korábbi és az új istenismeret között van kontinuitás, de diszkontinuitás is. Az előzetes istenismeret közvetlen forrása általában a vallási tradíció. Ez a hagyomány segít értelmezni a kinyilatkoztatásban adott, új mozzanattal rendelkező istenismeretet, ám ugyanakkor az új ismeret meg is haladja a tradíció megszokott kereteit. Az új elem részben megváltoztatja a tradíciót, de be is épül abba és maga is a tradíció részévé válik. Mózesnek az „atyák Istene” jelenik meg, de új néven, illetve a JHWH név új tartalmával nyilatkoztatja ki önmagát (Kiv 3).

2. Az egyes embernek adott isteni kinyilatkoztatás és a hozzá kapcsolódó istentapasztalat jelentősége és hatása túlterjed az egyes ember élettörténetén. Az isteni kinyilatkoztatás célja legtöbbször eleve az, hogy a benne részesedő istentapasztalata forrása és eredete legyen mások istenismeretének. Ezért a kinyilatkoztatáshoz majdnem mindig küldetésadás (lásd Mózes és a

⁸ Wolfhart Pannenberg, *Rendszeres teológia I.*, Osiris, Budapest 2005, 162.

proféták) vagy az egyéni életen túlmutató ígértétel társul (lásd pátriárkai történetek).

3. Az isteni kinyilatkoztatás révén az istenismeretben előálló kisebb-nagyobb intellektuális horizontváltás egzisztenciális jelentőségű a benne részesedő számára. Egész élettörténetére kihat, sőt fordulópontját jelentheti: teljesen új élettörténeti szakasz kezdete; a küldetés kiindulópontja; a küldött sorsa ettől kezdve egybefonódik az általa hirdetett üzenet sorsával. Mózes az egész életét megváltoztató küldetést kap a nevét kijelentő JHWH-tól (Kiv 3), majd a későbbi krízishelyzetben tekintélyének helyreállítását ugyancsak Isten részéről (Kiv 33–34). Kivételes esetekben az istentapasztalat azt is jelentheti, hogy Isten választott emberre, Isten és a nép közötti közvetítőként (lásd Mózes, Jeremiás, Ozeás), bizonyos mértékben részesedhet abban a „tapasztalatban” is, mely elsődlegesen Istené, melyet teljes mélységben Isten „él át” népével kapcsolatban.

4. A bibliai istentapasztalat lényeges része, hogy az ember nem önmagát tekinti tapasztalata forrásának, hanem Istent. Istenismerete módosulását, adott esetben gyökeres megváltozását, nem önmagának, hanem Istennek tulajdonítja. Maga a „kinyilatkoztatás” és a vele rokon kifejezések is erre utalnak. Isten nyitja meg az ember szemét a látásra és fülét a hallásra, Ő ajándékoz neki új és mélyebb megértést. Isten „láttatja magát”, az ember ezért láthatja; Ő „ismerteti meg magát”, ezért ismerheti; Ő „hallatja szavát”, igéje azért hallható. A teofániák szókészlete ezt az isteni kezdeményezést nyomatékosan kiemelik. A „*megnyitni, felfedni*” (glh ige) azt jelzi, hogy a kinyilatkoztatás annak köszönhetően megy végbe, hogy JHWH megnyitja az ember fülét a hallásra (1Sám 9,15; 2Sám 7,27), illetve szemét a látásra (Szám 22,31; 24,4.16; Ps 119,18), s ezzel megismerést és megértést tesz lehetővé. Isten önmagát „fedi fel, tárja fel” (glh ni) Jákobnak Bételben (Ter 35,7). A teofániák tipikus igéje a „*látni*” (r'h qal) és a „*láttat-*

ni magát”, azaz „*megjelenni*” (r’h ni), mely gyakran együtt szerepel a „*megnyitni, felfedni*” (glh) igével. A korai szövegek minden probléma nélkül beszélnek arról, hogy kiválasztott emberek látják Istent. Így Hágár (Ter 16,13), Jákob (Ter 32,31), Izrael vénei (Kiv 24,9–11), Izajás (Iz 6,1). Mózes láthatja JHWH dicsőségét, az előtte elvonuló Istent mintegy hátulról (Kiv 33).

5. A bibliai istentapasztalat gyakran az isteni ígélet és a beteljesedés összefüggésébe illeszkedik. Ez egyrészt azt jelenti, hogy egy-egy profán történeti esemény megtapasztalása éppen azáltal nyeri el az istentapasztalat minőségét, hogy Isten előre jelezte annak bekövetkezését. A kinyilatkoztatásban adott isteni előrejelzés megvalósulása egyfelől igazolja Isten isteni tudását; másfelől lehetővé teszi a bekövetkező történelmi esemény Isten történelmi tetteként, cselekvéseként való értelmezését (lásd kiszabadulás az egyiptomi fogságból, átkelés a Vörös-tengeren, eljutás a Hórebhez). Másrészt az ígélet és a beteljesedés összefüggése azt is jelenti, hogy istentapasztalatra a hívő ember azáltal tesz szert, hogy bízik Isten ígéreteiben, engedelmeskedik neki és törvényei szerint él. Ha ezt megteszi, meg fogja tapasztalni Isten jelenlétét. Mózesnek és a népnek az előttük haladó JHWH-ét kell követniük, így lesz részük jelenlétének megtapasztalásában.

6. Ahogy maga Isten teszi lehetővé jelenlétének, cselekvésének megtapasztalását az ember részéről, úgy Ő vonja meg az istenismeret ember számára át nem léphető határait is (vö. Ter 32,31; Szám 4,20; Bír 6,22köv; 13,22). A szent Istenhez közeledő embernek fel kell készülnie a vele való találkozásra, s az Istentől kijelölt határokat be kell tartania (Kiv 3; 19,9–13). A határátlépés halálos lenne az embernek, mert ez Isten istenségének megkérdőjelezése, felségjogának elvitatása, az Isten feletti rendelkezni akarás bűne lenne, merénylet a szent Istennel szemben. Isten szentségét, vagyis sérthetetlen akaratát és méltóságát feltétlenül tiszteletben kell tartani. Ennek a tiszteletnek érvényesülnie kell az istenis-

meret területén is annak elfogadásával, hogy Isten úgy és oly mértékben teszi önmagát ismertté az ember számára, ahogyan ő akarja. Az ember részéről bűn lenne, ha át akarná lépni e határokat, ha mintegy ki akarná kényszeríteni a közvetlen kapcsolatot Istennel, ha a maga módján akarná látni Istent. Az aranyborjú története (Kiv 32) éppen ennek a bűnös magatartásnak a megnyilatkozása. Még Mózes istenismeretének is megvannak a senki által át nem léphető korlátai, még ő sem láthatja JHWH arcát, vagyis JHWH-ét úgy, ahogyan Ő önmagában van (Kiv 33,20.23).

7. Mivel a bibliai istenismeretben a mindennél „Nagyobb” megtapasztalásáról van szó, ezért ezek a tapasztalatok mindig túlmutatnak önmagukon is, nyitottak Isten újabb megnyilatkozásaira és megtapasztalásaira. Ezért a Sínai-hagyományban szereplő teofániák láncolatot alkotnak. Mózesnek és a népnek újra és újra készen kell állniuk a folyamatos „intellektuális megtérésre”, a mindig „Nagyobb” Isten követésére, kifürkészhetetlen útjainak megismerésére, jelenléte kigondolhatatlan módjainak megtapasztalására.

A teofániák az ószövetségi istentapasztalat koncentrátumaként a fentebb vázolt sajátos jegyeikkel már előre mutatnak a megtestesült Igére, a Názáreti Jézusra, akiben oly módon tette láthatóvá önmagát a mindig Nagyobb láthatatlan Isten, mely minden emberi várakozást és elképzelést felülmúl, hogy „amikor látható alakban ismerjük meg Istent, a láthatatlanok szeretetére ragadtassunk általa”⁹ (karácsonyi prefáció).

⁹ A karácsonyi prefáció latin szövege az „elragadtatni” igét használja: „Quia per incarnati Verbi mysterium nova mentis nostrae oculis lux tuae caritatis infulsit: ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur.” A prefáció ezen mondata mintegy vezérgondolatát képezi Hans Urs von Balthasar teológiai esztétikájának. Lásd: Hans Urs von Balthasar, *A dicsőség felfénylése. Teológiai esztétika I. kötet, Az alak szemlélése*, Sík Sándor Kiadó, Budapest 2004, 112–119.

